

Seitsemäs kansainvälinen fennougristikongressi Debrecenissä 27.8. – 2.9.1990

Yleisvaikutelmia, pleenumiesitelmä

Seitsemäs kansainvälinen fennougristikongressi oli tällä kertaa samassa maassa, jossa ensimmäinenkin kongressi pidettiin v. 1965. Nyt oli kuitenkin tapahtumapaikkana pääkaupungin sijasta Itä-Unkarissa sijaitseva Debrecen ja sen kaunis yliopisto. Kongressin presidenttinä toimi akateemikko BÉLA KÁLMÁN, työvaliokunnan puheenjohtajana professori ÁRPÁD SEBESTYÉN ja pääsihteerinä tohtori LÁSZLÓ KERESZTES, joka tunnetaan Suomessa hyvin monivuotisena äidinkieliensä yliopistonlehtorina. Osanottajien määrä oli suurin tähänastisista kongresseista, se nousi lähelle tuhatta (Budapestissa v. 1965 luku oli 127), ja erityisen leimallista oli etäsukukansojen runsas edustus.

Kongressin ohjelma oli hyvin monipuolinen. Varsinaisen kongressityöskentelyn lisäksi oli järjestetty useita näytellyitä kuten PERTTI VIRTARANNAN »Fennougristikongressit valokuvina», NORMANTAS PAULIUSIN suomalais-ugrilaisista kansoista kertova valokuvanäyttely »Ehtyvät lähteet», KALJO PÖLLUN grafiikkaa esittelevä »Suomalais-ugrilainen mytologia», MAARIT INBARIN ja HILPI SAURE-KEKKOSEN järjestämä »Frans-Eemil Silanpää» sekä suomalais-ugrilaisia kansoja ja kieliä myös ääninäyttein esittelevä näyttely, pääjärjestäjä MARJUT SALONIEMI. Kongressirakennukseen oli järjestetty myös laaja kirjanäyttely. Suomalaisten

kannalta oli ikävä yllätys, ettei Suomalais-ugrilaisen Seuran kongressin lähettämä kirjalähetys ollut saapunut perille. Kongressin iloisiin yllätyksiin ja vetoauloihin kuului aitojen ostjakkien useanakin iltana esittämä karhunpeijaiset. Kulttuuriohjelma oli ylenpalttisen runsas konsertteineen, filmiesityksineen, vastaanottoineen ja retkineen. Suomalaisille osanottajille oli järjestetty kongressin jälkeen vielä Romanian-retkikin, josta on HEIKKI HURTAN selonteko tässä lehdessä.

Kongressin työskentely jakautui kolmeen lohkoon, nimittäin yleisistuntoihin, symposiumeihin ja sektioistuntoihin. Sektioita oli neljä ryhmää: kielitiede (6), etnologia ja folkloristiikka (7), kirjallisuudentutkimus (5) sekä historia, arkeologia ja antropologia (3). Siten yli kymmenenkin sektioistuntoa saatettiin joutua pitämään samanaikaisesti, ja kokonaiskuvan hahmottaminen oli yksittäiselle kongressivieraalle hankalaa. Esitelmiin perehtymistä auttoivat tiivistelmäjulkaisut ja eräiden esitelmien julkaiseminen ennakolta. Kuitenkin esitelmien tiivistelmät saatiin vasta ilmoittautuessa, ja itämerensuomalaisten kielten symposiumin esitelmäkirjakin tuli luvattoman myöhään, vasta suomalaisten osanottajien mukana.

Pleenumiesitelmien nide (323 s.) oli saatavissa hyvissä ajoin. Lisäksi kuultiin kommenttipuheenvuoroja. Kolmessa yleisesitelmässä keskityttiin uralilaisten ja ei-uralilaisten kielten ja kulttuurien kosketuksiin. Kielentutkijoista JORMA KOIVULEHTO (Helsinki) käsitteli esitelmässään »Lainasana ja äännelaki» sellaisia tapauksia, joissa esiintyy sanalainoissa epä-äännelaillisia vastinesuhteita.

Sellaiset epäsäännöllisyydet saattavat myös antaa aiheen etsiä sanalle vierasta alkuperää. Vanhoina indogermaanisina lainoina esitelmöitsijä tarkasteli sanoja *ihminen, runko, porsas, kasva-, pohta-, kansa* ja *kesy* sekä mordvan sanaa (E) *užo*, (M) *užă* 'kulma'. KÁROLY RÉDEIN (Wien) tarkastelun kohteena olivat uralilais-jukagirilaiset kielikontaktit. Jukagirin ja uralilaisten kielten välisiä yhtäläisyyksiähän on pidetty myös alkusukulaisuuden osoituksena. Hän päätyi samaan käsitykseen kuin eräät muutkin tutkijat, että ainakaan pronominit eivät ole mitään luotettavaa aineistoa etäisen kielisukulaisuuden osoittamiseen.

Kansatieteilijä JÁNOS KODOLÁNYIN (Budapest) aiheena oli suomalais-ugri-laisten kansojen siirtyminen saalistuskulttuurista maanviljelykseen ja karjanhoitoon. Tätä vaihetta hän piti suurimpana kulttuurikehityksenä näiden kansojen historiassa yhdessä tundra-alueilla tapahtuneen porotalouden leviämisen kanssa. Kulttuurin kehitykseen kuitenkin vaikutti jopa määräävästi erilaisten kulttuuri-ilmiöiden interferenssi. Kulttuurivaikutus on ollut enimmäkseen vuorovaikutusta.

Arkeologisen näkökulman toi JÁNOS MAKKAY (Budapest). Hän tutki kanta-uralin (PU) ja indoeurooppalaisen kantakielen suhteita ja niiden välisiä rajoja. Hän päätyi tulokseen, että näiden kantakielten kesken ei ole voinut olla mitään kosketusta noin vuoden 20 000 eKr jälkeen, koska niiden alueet ovat olleet maantieteellisesti niin erillään. Siten kantasamojedin ja indoeurooppalaisen tahon kosketukset voivat olla vain myöhäisiä. Esitelmöitsijän mukaan kantauralia tai suomalais-ugri-laista kantakieltä (PFU) puhunutta väestöä ei ole koskaan elänyt Uralin itäpuolella (toisenlasiakin käsityksiä on esitetty). Hän asettui tukemaan sitä näkemystä, että PFU:n puhujien kotimaa on sijainnut Venäjän tasangolla laajalla alueella Baltian ja Uralin välillä. PFU:n jakautumisen alun Makkay vei kauemmaksi taaksepäin kuin fennougristit yleensä, nimittäin

jääkauden päättymisen jälkeisiin aikoihin, vähintään vuoteen 8000 eKr. Myöhemmin on suomalais-ugri-laisten ja indoeurooppalaisten kielten välillä ollut runsaastikin kosketuksia.

Kielen ja kulttuurin kerrostuneisuutta käsitteleviä yleisesitelmöitä oli neljä. Tallinnalaisen kielentutkijan MATI HINTIN teemana oli venäjän vaikutus viron kieleen. Ensiksi esitelmöitsijä torjui jyrkästi sellaiset väitteet, että kansallisuuskysymykset olisi Neuvostoliitossa menestyksellisesti ratkaistu ja että siellä vallitsisi venäjän kieleen perustuva yhteinen neuvostokulttuuri. Vähemmistökielten assimiloituminen valtakieleen ja -kansaan on hänen mukaansa edennyt Neuvostoliitossa vaarallisen pitkälle. Virossa tämä tilanne näkyy väestön osalta siten, että maassa on nyt virolaisia runsaat 61,5 % (965 000) ja muita n. 38,5 % (600 000); arviolta vain 15 % ei-virolaisista puhuu viroa. Venäläinen vaikutus viron kieleen ilmenee Hintin mukaan kolmella tasolla: sanaston ideologisointina, sanojen käytön ja merkitysten synkronointina ja kielilopillisena interferenssinä. Hän esitti monia esimerkkejä varsinkin verbien ja adverbien käytön vierasperäisyyksistä.

Udmurtilainen tutkija V.K. KEL'MAKOV (Iževsk) tarkasteli eri tekijöiden yhteisvaikutusta permiläisten kielten historialla kielen eri tasoilla. Esille tulivat foneettis-fonologinen, morfo(n)ologinen ja leksikaalis-semanttinen taso.

Folkloristiikkaa edusti ANNA-LEENA SIHKALA (Joensuu), jonka aiheena olivat kalevalaisen runouden ikä ja luonne. Esiin tulivat Väinö Kaukosen käsitys tämän runouden nuoruudesta ja toisaalta Matti Kuusen näkemys sen vanhuudesta sekä se Lauri Hongon tavallaan välittävä kanta, että kalevalaista runoutta iättäessä on tehtävä ero runon motiivin ja itse runon välillä. Edelleen esitelmöitsijä käsitteli mm. suullista runoutta kulttuuriviestintänä, variaationa ja kulttuurikontekstia sekä myytin, historian ja mielikuvituksen kerrostumia.

ISTVÁN FODORIN (Budapest) tutkittavana oli kieli ja kulttuuri unkarilaisten

muinaisessa historiassa. Hän kiinnitti monien tutkijain tavoin huomiota siihen, miten unkarilaiset onnistuivat säilyttämään kielensä nomadikansojen puristuksessa aikoinaan maahan matkatesaan eivätkä sulautuneet iranilaisia ja turkkilaisia kieliä puhuviin kansoihin. Ratkaisevaa oli tällöin unkarin erilaisuus muihin kieliin verrattuna. Silti unkarilaisten kulttuurilla oli kauan nomadinen leima.

Kolmannen ryhmän esitelmät käsitelivät modernien tieteellisten ja teknillisten menetelmien käyttöä uralilaisissa tutkimuksissa. MIKKO KORHOSEN tutkimuskohteina olivat glottogenetiikka ja kielihistoria. Nämä tieteenhaarat kohtaavat toisensa erityisesti kahdessa kysymyksessä: Mitä kielen rakenteita ja muutoksia ja millaisin ehdoin voidaan pitää luonnollisina kielen historiassa ja ovatko tämän luonnollisuuden ehdot muuttuneet aikojen kuluessa, ja edelleen: jos ovat, miten muutokset ovat havaittavissa. Ihmiskielen esihistorian tutkimuksessa saavutettuja tuloksia käsitellessään esitelmöitsijä totesi oletetun, että ihmiskieli on saavuttanut nykyisen kehitysasteensa 35 000–50 000 vuotta sitten. Vastattaessa kysymykseen, ovatko kielelliset universaalit muuttumattomia, voidaan todeta, että esimerkiksi uralilainen kantakieli edusti eräiden universaalien osalta tilannetta ennen muutosta. Kantauralilaiset rekonstruktiot eivät ole ristiriidassa sellaisten diakronisten universaalien kanssa kuin vokaaliharmonian taantuminen, sanajärjestyksen muutos (SOV > SVO, mutta ei päinvastoin) ja kieliopillisten kategorioiden yksinkertaistuminen. Muuan kiinnostava kysymys on sekin, onko suomen kielen äännerakenne arkaistinen vain suhteessa aiempiin kantakieliin vai onko siinä kyseessä piirre, joka ulottuu ihmiskielen alkuaikoihin asti.

WOLFGANG VEENKER (Hampuri) esitti monelta näkökannalta ajatuksia tieteellis-teknisestä edistyksestä uralistisissa tutkimuksissa. Hän totesi tietotekniikan suuren merkityksen mm. käänteissana-

kirjojen ja bibliografioiden teossa. Tietotekniseen käsittelyyn soveltuvat hyvin myös Veenkerin itsensä laatimat menetelmät uralilaisien kielten rakenteen yhtenäistä kuvausta varten. Hän piti tervetulleena kaikkea tietojen systemaattista keräämistä tietopankkeihin (*Datenbanken*), mutta on kuitenkin varottava, ettei niistä tule tietopenkkejä (*Datenbänke*).

TAMÁS TAUSZIK (Budapest) oli ottanut tarkasteltavakseen unkarilaisten historian genetiikan valossa. Unkarilaisista on paljastunut mongolilaisia geneejiä. Kun osalla unkarilaisten geneeistä on samankaltaisuuksia japanilaisten geenien kanssa, niin Tauszikin mielestä japanilaisten ja unkarilaisten kaukaista sukulaisuutta tuskin voidaan kieltää. Milloin ja missä tapahtuneisiin kontakteihin nämä yhteiset geenipiirteet perustuvat, on epäselvää.

Plenumiesitelmien neljäs ryhmä oli omistettu yleiskatsauksille uralistiikassa vuosina 1960–1990 tehdystä tutkimustyöstä. Katsausten laatijoina olivat BO WICKMAN (Upsala; suomalais-ugrilainen kielentutkimus), AGO KÜNNAP (Tartto; samojedikielten tutkimus), PÉTER DOMOKOS (Budapest; suomalais-ugrilaisien kansojen kirjallisuuden tutkimus) ja A. H. HALIKOV (Kasan; arkeologia).

Kongressin symposiumeissa käsiteltiin itämerensuomalaisia kieliä (johtajana HEIKKI LESKINEN), Siperiaa 1700-luvulla (JÁNOS GULYA), Länsi-Siperian alueellisia kosketuksia (LÁSZLÓ HONTI), hungarologiaa (BÉLA KÖPECZI), uralilaisien kielten dialektologiaa (WOLFGANG VEENKER), Kalevalan ja Kantelettaren käännöksiä (VILMOS VOIGT), Volgan-Kaman seudun alueellisia kosketuksia (GÁBOR BEREZKI) sekä uralistiikan kansainvälistä informaatiojärjestelmää (ESKO HÄKLI), johon sisältyi yksi alustus (IRJA-LEENA SUHONEN) ja johon liittyi suomalaisen Uralica-tietojärjestelmän esittelyä (MAIRE AHO).

SEPPÖ SUHONEN

*